

KRONIEK VAN DE JODENVERVOLGING KAMPEN 1940-1945

Wie de Kroniek doorbladert van de Kamper Almanak voor 1946-'47 – de eerste na de Tweede Wereldoorlog – zal zeker enige gegevens op het spoor komen omtrent het lot van de Joden in de stad Kampen gedurende de Wereldoorlog.

We lezen onder 1940: "Voorts werd terstond een opgave verzocht van al de Israëlieten en vreemdelingen en werd gelast dat deze zich dagelijks op het Politiebureau moesten melden". Dan in 1942 wordt melding gemaakt van de weigering van boekhandelaar G. Bos het bordje "Verboden voor Joden" in zijn winkel te plaatsen; onder 25 mei 1942: "Burgerbewaking ingesteld bij de bordjes *Verboden voor Joden* in de plantsoenen en bij de Celles- en Broederpoort". 28 juli 1942: "De burgerbewaking bij de jodenbordjes opgeheven" (met lette op de gebruikte term) om dan onder 17/18 oktober 1942 vast te leggen: "De Kamper Joden worden opgehaald en weggebracht". [Hier moet reeds worden vermeld: een *onjuiste* datum]. Verder iets over de weigering van een politiemans medewerking te verlenen bij het "ophalen". Dan, door de verdere oorlogsjaren heen: meldingen van bij huiszoekingen in en rond Kampen opgepakte ondergedoken Joodse medeburgers. Opvallend is nog onder 13 november 1944: "Aankomst en doortocht van Rijnaken uit Rotterdam met talrijke tijdens razzia's opgepakte jongens en mannen. De Duitschers ontdekken tusschen dit transport van dwangarbeiders den jood van Ploeg, die oogenblikkelijk op de IJsselkade werd neergeschoten, waarna zijn lijk in de IJssel werd geschopt".

Verder niets. Ook in de in deze zelfde Almanak opgenomen *Dodenlijst* (zoals die is voorgelezen in de dank- en herdenkingsdienst in de Bovenkerk na de bevrijding op 9 juli 1945) wordt *geen* melding gemaakt van de namen van de omgekomen Joodse stadgenoten ...

Was het gebeuren met de Joden in 1945 te ver weggezaakt, verdrongen zo men wil? Wij kunnen slechts gissen. Het merkwaardige feit doet zich nl. voor dat er zich in het Walkate-archief uitvoerige aantekeningen uit de oorlogstijd bevinden met veel gegevens over het lot der Joden, hoogstwaarschijnlijk in het handschrift van de kroniekschrijver van toen: waarom is er geen gebruik van gemaakt? Nogmaals, wij weten niet.

Het is daarom goed dat nu, na veertig jaren, de gebeurtenissen op een rij worden gezet in de Kamper Almanak. Het wordt geen gewoon verhaal, meer een kroniek, want wie kan beschrijven het diepe dal, de zwarte schaduwen, het onvoorstelbare, wie niet zelf die weg gegaan is?

Het was nog maar een kleine gemeenschap in 1940: er werden veertig "Volljuden" en drie buitenlandse Joden geregistreerd.

Een kleine gemeenschap

De geregelde geschiedenis van de Joodse Gemeente in Kampen begint in de loop van de achttiende eeuw. Wel is er reeds in de veertiende eeuw sprake van Joodse kooplieden in de IJsselstreek, maar dezen kunnen zich niet blijvend vestigen: handelsverbod, uitbanning, vermoording, daaruit bestaat hun geschiedenis. Eerst in de nieuwe tijd, onder de Republiek, kan er sprake zijn van blijvende gemeenschappen. In 1796 wordt aan de leden van de "Joodsche Natie" burgerrecht verleend, een recht bevestigd door de Grondwet van het Koninkrijk der Nederlanden (1814). De Joden behoren nu tot het Nederlands Israëlietisch Kerkgenootschap. In Kampen is er een groeiende gemeente: in 1870 telt men tegen de 500 leden. Maar dan gaat het aantal vrij snel achteruit, de jongeren vooral trekken weg naar de grote(re) steden. In de boeken met de namen van de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog vinden we dan ook tientallen malen: geboren in Kampen. Leden van families die soms vier, vijf generaties hier woonden. Hier en daar zullen we een naam noemen, maar het zal in deze bijdrage voornamelijk gaan om de mensen die in Kampen de Joodse Gemeente vormden in de oorlog.

Om een beeld te krijgen van de plaats van de Joden in de Kamper samenleving kunnen we – wonderlijk – weer terecht in de Almanak voor 1946-'47! De vertelling van Bouhuys "Late Herfstwandeling 1890" geeft onder de Kamper typen en passant ook wat Joodse namen door. Naast Polleman, Gekke Jans, de trouwe kerkganger Goris, de celibatair Ten Kate, Vinke met z'n Lombok-Theatre treffen we aan Vos met z'n Curiosity-shop in de buurt van de Plantage, de paardenliefhebber Moos Zendiek, Ije, Ije van den Arend, Jozef Krost ("... wie zou ooit van dat kleine jodenmannetje gedacht hebben, dat hij als matroos gevaren heeft"). Om iets van de sfeer te proeven binnen de Joodse gemeenschap kan men het beste de boeken lezen van Samuel Goudsmit (Kampen 1884-Amsterdam 1954), zoals bv. *Jankefs Jongste*. Model voor de vaderfiguur uit deze roman is de vader van de schrijver Jakob Goudsmit, die met boeken op de markt stond (1842-1928).

Een levendige, kleurrijke groep, actief in vele sectoren van de Kamper samenleving. Overbodig te zeggen dat hier en daar een zweempje antisemitisme te vinden is, zich uitend in plagerijtjes, afgunst, drang om te bekeren ... Maar toch, er geheel bij horend. Sterk georganiseerd, net als

andere kerkgemeenschappen: een kerkeraad, een kerkbestuur, een armbestuur, een schoolbestuur, een begrafenisvereniging, een vereniging voor vrome studies, een damesvereniging, "Onderlinge Zangstudie" (van de heer Rudelsheim) enz.

In 1917 wordt een fraai Gedenboek uitgegeven bij het zeventigjarig bestaan van de sjoel aan de IJsselkant. De Gemeente telt dan nog een honderdtal leden, in 1930 geslonken tot 68. Onder de families die wegtrekken zijn er die hecht aan Kampen waren verbonden: Van Genderingen, Slager en leden van de families Van Gelderen, Goudsmit, Kalf, Kannegieter, De Lange, Meijer, Schaap, Van Raalte, Vos. Verschillende "blijvers" nemen deel aan de algehele verhuizing in Kampen: vanuit de stad naar de nieuwe wijk: "Plan Zuid".

Alleen de familie Boektje (uit Zwolle, maar oorspronkelijk uit Blokzijl) is nieuw in de Kamper gemeenschap.

Bovenstaand beeld laat zich nog het beste illustreren aan de hand van de bestuursleden van de Israëlietische Gemeente zoals we die vermeld vinden in de Kamper Almanakken sedert 1928. Godsdienstleraren zijn in deze periode *Abraham Elburg* (tot 1930), *Hartog Noot* (tot 1933), dan *Meijer Druiff* (tot februari 1940, de vacature wordt dan niet meer opgevuld).

[*Meijer Druiff* en zijn echtgenote *Mirjam Loonstein* en hun kinderen *Maurits* (Kampen 17-7-1935) en *Beatrix Wilhelmina* (Kampen 31-1-1938!) zijn omgekomen in Sobibor, 11-6-1943].

Vijftig jaar geleden stond in de Kamper Almanak: *Izaäk Goudsmit*, waarnemend voorzitter (na het vertrek van Gabriël van Gelderen naar Arnhem) – hij overleed in 1933, woonde met zijn broers en zusters op Voorstraat 70 – bij zijn overlijden was er nog één zuster *Regina Benjamins-Goudsmit*, die naar familie in Scheveningen trok (Kampen 23-1-1853 – Sobibor 9-4-1943) – 90 jaar, zij was de laatste van de broers en zusters van de boven genoemde Jakob Goudsmit.

Secretaris-penningmeester was *Samuel David Slager* (bestuurslid sedert 1916), Broederstraat. De heer Slager vertrok in 1933 naar Rotterdam. [*S.D. Slager* (Kampen 5-6-1874 – Auschwitz 5-11-1942) en *Marianne Slager-Kannegieter* (Meppel 19-11-1879 – Auschwitz 5-11-1942) en hun zoon: *Julius Slager* (Kampen 21-1-1916 – Midden Europa 31-3-1943) en diens vrouw *Jeanetta de Jong*; de oudste zoon, David, komt er doorheen met zijn gezin.]

Verdere bestuursleden: *Jacob Marcus* (1866), sedert de eeuwwisseling "kosjere" slager in de Oudestraat, in 1937 vertrokken naar Zwolle, overleden 15-11-1942 aldaar; zijn beide kinderen waren *Aaltje Marcus* (Kampen 23-2-1899 – Sobibor 9-7-1943) en *Eleazar Marcus* (Eli

(Kampen 25-6-1903 – Midden Europa 15-3-1945). *Vroukje Blom*, de (tweede echtgenote van J. Marcus, stierf in Sobibor.

Dan het bestuurslid *Henri van Raalte*, die korte tijd na '32 uit Kampen vertrekt, (met zijn vrouw *Rebecca Silberberg* omgekomen in Sobibor 30-4-1943) – hier zouden nog andere leden van de Kamper familie Van Raalte te noemen zijn (bv. *Betsy van Raalte*, geb. 16-7-1906 – Auschwitz 10-9-1943) ...

Het schoolbestuur werd in 1932 gevormd door Karel Vos Azn. (vertrek naar Rijswijk, hij overleeft met zijn gezin de verschrikkingen, een broer en zusters niet); secretaris S.D. Slager, lid J. Marcus. Het armbestuur: Joseph Vos, lid J. Marcus. Joseph Vos is de man uit het verhaal van Bouhuys, hij overlijdt in 1932, zijn beide dochters waren *Bendiena Halberstadt-Vos* (Sobibor 23-7-1943) en *Saartje Vos*, een onderwijzeres (Auschwitz 26-2-1943).

Nog een enkele naam uit de bestuurskring: *Abraham van de Rhoer* (overleden 1937), *Simon Goudsmid* (overleden 1938), een weduwe en twee kleine jongetjes achterlatend. En *Hartog Rudelsheim* (zie verder), *Salomon Boektje* (zie verder), *Koos Vos* (overleden 1936).

En de anderen? We schreven het reeds, het zijn tientallen namen. Vele kinderen van *Jakob Goudsmit*, de dochter van bakker West (*Sara*), de oude oom *Abraham Schaap*, het pleegkind van de familie Joël Goudsmid *Boij Frenk*. Laten déze namen staan voor die van alle anderen.

Bestuur en gemeenteleden proberen naar hun vermogen gestalte te geven aan het Joodse leven in moeilijke tijden. De gebeurtenissen in Duitsland vervullen ieder met zorg. Kon zoiets hier ook komen? Het leek onvoorstelbaar. En dan op een morgen in mei 1940 is het oorlog. Het bestuur van de Joodse Gemeente werd toen gevormd door *Salomon Boektje* (1890) voorzitter, *Herman Goudsmid* (1904) secretaris na het vertrek van de heer Druijff, *Hartog Rudelsheim* (1889) penningmeester.

Kampen in oorlogstijd

Langzaam, maar zeker komen de maatregelen los. Verplichte registratie, ontslag Joodse ambtenaren. Een verdere greep: mei 1941 Joden mogen geen radio's meer bezitten. November '41 zonder verlof mogen Joden niet meer reizen, het lidmaatschap van niet-Joodse organisaties wordt verboden. Januari 1942, openbaar onderwijs voor Joden verboden, autorijden verboden, persoonsbewijzen moeten worden voorzien van een "J". Maart '42 Joden mogen niet meer met niet-Joden huwen. Juni '42 volledig reisverbod; juli, telefoneren voor Joden verboden, Joden mogen niet bij niet-Joden op bezoek; september, studieverbod voor Joodse studenten. En dan de eerste razzia's, de oproepen voor de "werkverschaffing", de

eerste deportaties, de naam Westerbork bij Hooghalen dringt door, en "Mauthausen", "Polen". En de uitsluiting uit het economische leven, verdreven van de markten, bedrijven en winkels krijgen een beheerder (Verwalter). Vanaf april 1941 is er nog maar één (streng gecensureerd) communicatie-middel: het *Joodse Weekblad*. Alle "maatregelen" moeten hier worden gepubliceerd, men poogt nog iets van de Joodse cultuur en waarden door te geven, familie-advertenties rijen zich aaneen.

Vertegenwoordiger voor de Joodse Raad (een door de bezetters ingesteld lichaam) wordt in Kampen *Salomon Boektje*, de voorzitter. Hij moet de belangen zien te behartigen van de kleine gemeenschap. In oktober is erbij gekomen de familie Hefter, het zijn vluchtelingen uit Duitsland, van oorsprong Roemenen (Geerstraat).

Van de plaatselijke overheid is weinig steun meer te wachten. Burgemeester Oldenhof, die zich onder meer had verzet tegen enkele anti-Joodse maatregelen werd in februari 1942 vervangen door Jhr. Sandberg, voormalig stadsterrorist van Deventer. Deze fungeerde tot eind oktober '42. Vanaf die tijd is waarnemend burgemeester de N.S.B.-er Roest van Limburg.

Met ingang van 2 mei 1942 wordt het dragen van de gele vijfpuntige ster verplicht gesteld. Werd daar niet iemand nageroepen in de straten van Kampen, rinkelden niet hier en daar ruiten, liep het niet storm bij de spiksplinternieuwe bioscoop bij het vertonen van antisemitische films? Vanaf juli 1942 gaat het ineens allemaal héél snel.

Alvorens daar meer van te vertellen, enkele personalia.

In febr. 1940 was overleden *Duifje van de Rhoer-Schaap* uit de bekende familie in de Geerstraat, haar beide dochters trekken naar Amsterdam; in juni 1940 sterft het dochtertje *Mia* van tien jaar van de heer en mevrouw *Polak* (Vloeddijk). In april '41 komt het bericht dat oud-stadgenoot *Joseph van Genderingen* (1894) is verongelukt. Op 28-9-'41 overlijdt *Hester van Emden*, de echtgenote van *Sekel van Gelderen*, op 8-11-'41 *Joël Goudsmid* koopman in huiden, kalveren en schapen (Graafschap); 22-11-'41 in Hoogeveen *Carolina Anholt*, de weduwe van *Simon Rudelsheim* uit Kampen; in maart '42 de weduwe van *David IJzak Kalf*, *Elise Löwenstein* (Oudestraat 163). In mei '42 in Den Haag oud-stadgenote *Filis de Wilde*, gehuwd met de voormalige godsdienstleraar in Kampen *Emanuel Drielsma*. Op 13 november 1942 *Izak van Boele*, koopman en musicus van het Stedelijk Orkest; op 15 november in Zwolle *Jacob Marcus*, we schreven het reeds.

Juli 1942

Joden zonder werk (het was hen afgenomen) moeten zich omstreeks 15 juli '42 melden voor de werkverschaffing. *Ruben van Boele* (zoon van Izak, firmant Nijbo aan de IJsselkade en "gemengd" gehuwd), *Maurits* en zijn broer *Arie van Gelderen* (zij waren venters in steengoed), en *Herman Goudsmid* gaan over de lange brug om de trein van 13.30 naar Zwolle te halen. Een tijdgenoot vertelt: "Nog zie ik hen over de IJsselbrug gaan, gezamenlijk, met geen andere bagage dan een koffertje en of een kussensloop. Voorop de bejaarde vader Van Gelderen, die zijn zoons uitgeleide doet. In afwachting van de trein hadden zij zich opgesteld op het perron voor de goederenloods, met het gezicht op de synagoge aan de andere zijde van de rivier. Maurits vertelde mij, dat ze met z'n allen naar één of ander opvangcentrum zouden worden gebracht om vandaar te vertrekken naar een andere plaats om te werk gesteld te worden. Vanuit Zwolle ging een groot verzameltransport. [Deze ooggetuige werd enige tijd later o.a. om de "bemoeienissen" met Joodse families en andere activiteiten (later heette dat illegaal werk) op voorstel van Sandberg en met bewilliging van het Arbeidsbureau als politiek delinquent aan de Duitsers overgeleverd; het werd Buchenwald tot de bevrijding ...].

Het werkkamp van de vier Kampenaren (waarschijnlijk Johannesga) werd een regelrechte val – begin oktober '42 gaat men op transport naar Westerbork en van hieruit naar Polen – dat is Auschwitz. Gezinnen worden herenigd – herenigd in de dood. De vrouw van Herman, *Clara* en het vijfjarig zoontje *Lowietje* worden opgehaald in Kampen (het kind is verrukt, rijden in een echte automobiel) en via Westerbork naar Auschwitz getransporteerd. Zij worden als eersten van de Kamper Joden omgebracht: 19 oktober '42. Heeft men elkaar weergezien? Herman sterft in een Pools werkkamp, 19 dec. '42.

Vanaf 1 oktober 1942 moeten de overgeblevenen zich gereedhouden met het oog op vertrek naar elders. Tandarts Polak en zijn vrouw (een "gemengd" huwelijk) duiken ... en mogen er dóór komen. (In het politiebld verschijnt een opsporingsbevel).

Bij anderen is er zorg om geliefden elders. De zoon van de familie S. Boektje is opgepakt (Joop, student in de medicijnen in Amsterdam), mét zijn vrouw, ze zijn pas getrouwd, en via Westerbork naar het Oosten vertrokken. De weduwe van Joël Goudsmid krijgt een zelfde bericht, haar dochter *Riek* en man en lief, klein, dochttertje in Assen zijn "opgeroepen", een goede buur gaat namens moeder en zuster afscheid nemen, er was immers een reisverbod. (*Hendrika Rozeveld-Goudsmid*, Auschwitz 8-10-1942). Vader en moeder Van Gelderen-van Raalte moeten per brief afscheid nemen van hun dochter en kleinzoonjes in het verre Indië. De

toestand en het lot van de Joden in Europa is niet te beschrijven, maar mocht God de vele gebeden om een k eer in dat lot verhoren...

Op 13 november overlijdt het oudste lid van de Gemeente, 85 jaar, *Izak van Boele* (we schreven het reeds). Voorzitter Boektje verzorgt met hulp van de Joodse Gemeente Zwolle de begrafenis op woensdag 17 november op de Joodse begraafplaats in IJsselmuiden. De schoondochter (Marie van Boele-Vermeulen) herdenkt de overledene, maar spreekt ook over de onzekerheid en angst om het lot van haar man Ru. De zekerheid zou pas jaren na de oorlog komen: Auschwitz 30 november 1942. Ook de dochter van *Izak Jetje* en haar man *Simon Silverberg* vinden daar de dood.

November 1942.

Op de avond (het is "spertijd") van de dag van de begrafenis van Van Boele krijgt de Kamper politie en de in Kampen ingedeelde marechauss e bevel (het is 19.30 uur) om op hetzelfde uur bij alle nog aanwezige Joden het bericht voor vertrek aan te zeggen. Onder politiebegeleiding, lopend, de kinderen met een stok langs het lichaam gaat het naar de Buitensoci eteit, tien uur 's avonds zijn allen verzameld. Zieken, met doktersattest, mogen "nog" achterblijven (Sophia Boektje, Heintje Vos, Aaltje Goudsmid, Mozes en Vrouwke van Gelderen), uit de papieren van Ester Goudsmid-Stibbe blijkt dat zij niet "voljoods" is, in de nacht mag zij naar huis (Venestraat) vertrekken – een tijdje later duikt ook zij en komt er doorheen. We nemen aan dat voorlopig (alles was hier voorlopig!) ook vrijgesteld was van deportatie het echtpaar *J. Boektje-Schaap* (de beroepsgroep lompen en metalen was nog "vrij"), volgens overlevering zijn zij per 1 december '42 gedoken, later toch gearresteerd. In ieder geval zijn zij met de laatste (!) trein van Westerbork nog naar Auschwitz vervoerd en omgekomen (6 september 1944). De anderen gaan naar Westerbork. Ook de familie *Hefter*, zij waren als onderdanen van een bevriende natie van Duitsland, vrijgesteld van het dragen van de ster. Allerlei misverstanden spelen mee, naar Duitsland en weer terug – tot Roemeni  in 1944 in oorlog komt (de zijde kiest van de Geallieerden) en de familie *Hefter* alsnog wordt omgebracht ...

Het transport uit Kampen bestond uit twintig personen (ook J. Presser geeft dit getal). In Zwolle komen er Joden uit Gelderland en Overijssel bij. Opgehaald door politie en marechauss e, door "goede" en "foute" agenten. E n agent in Kampen meldt zich ziek, hij wenst niet deel te nemen en komt uiteindelijk  ok in een Duits kamp terecht ... (Bij de zuivering na de oorlog kon een Kamper politiemann dan ook in zijn rapportage schrijven, als blijkt dat het meewerken aan het ophalen van de Joden ge en reden tot schorsing wordt gevonden: "Dit vestigt den indruk

dat de tegenwoordige autoriteiten het heel gewoon en derhalve niet erg vinden dat vrijwel de geheele Joodsche bevolking van Kampen mede door de bijna geheele Kamper politie den dood is ingejaagd". Overigens was het óók geen punt tegen burgemeesters in oorlogstijd, slechts vier weigerden hun medewerking aan de deportaties, de "besten" onder hen waren uiteraard al vervangen ... zoals in Kampen.)

Terug naar de 17e en 18e november 1942. De nacht in de Buitensociëteit passeert. Velen in Kampen horen de berichten en gaan afscheid nemen. U kunt het nalezen in de herinneringen van juffrouw Hendriks. Zij schrijft o.a. "Heel velen van de omstanders konden hun tranen niet bedwingen, er was rouw. En men kan zeggen dat die bij ons allen bekende Israëlieten "niet onbeweend naar het graf gedragen zijn". Op de terugweg kwam nog een mevrouw schreiend naar mij toe, die zich belast gevoelde en zei: "O, juffrouw, wat is dat vreselijk geweest, dat was onze bedoeling niet, heus niet, wij dachten nooit dat zo iets ergs gebeuren kon". (Merkwaardig woord!). Om 8.55 uur 18 november rijdt de trein. Een laatste groet, een stil "tot ziens" op de lippen. Ieder heeft een eigen verhaal.

Salomon Boektje had, als vertegenwoordiger voor de Joodse Raad, nog mogen blijven – maar gaat met de oude vader mee (84 jaar) – zij worden een week later van Westerbork naar Auschwitz gedeporteerd, de oude vader, de dochters *Saartje* en *Bep* en hun moeder *Esther Boektje-Cohen* (Oudestraat 139) komen direct om.

Ezechiël van Gelderen, 83 jaar, opgehaald uit het Gasthuis. Behalve de zoons *Maurits* en *Arie* kwamen ook de andere kinderen van hem en Jetje Zwart om: *Levie van Gelderen* (Auschwitz 28-2-1943), *Rebecca Frank-van Gelderen* (Auschwitz 22-10-1942) en *Henriëtte Meijer-van Gelderen* (Auschwitz 7-12-1942). Met hun gezinnen.

De weduwe van Simon Goudsmid, *Klara Heimanna Boektje* met *Louis* van acht en *Jozef* van zes jaar (Gasthuisstraat) – kunnen de kinderen nog verstoppt? Zij willen bij moeder blijven.

De weduwe van Joël Goudsmid, *Sientje* en haar dochter *Jo* (of Joke) – Bavinkstraat. Voor Joke is een duikadres gevonden – maar zij laat haar moeder niet alleen gaan. Joke werkte op 't kantoor van de melkfabriek in Kampen.

Dan *Louis Goudsmid* (1892) uit de Venestraat, het huis met de *mageen Dawied*, aangebracht door zijn vader slager Herman Goudsmid (een broer van Joël en Louis; deze laatste was in 1930 overleden, zijn weduwe Aaltje Nijstad woonde in de Galléstraat). De vader vertrok, na het overlijden van zijn vrouw Rebecca Bloemendal naar familie in Den Haag. [*Herman Goudsmid* (Kampen 11-8-1865 – Sobibor 23-7-1943), uit diens gezin verder *Simon* (Auschwitz 28-2-1944), *Johanna Sluizer-*

Goudsmid (Sobibor 9-4-1943), *Aaltje Henriëtte Goudsmit-Goudsmid* (Auschwitz 18-10-1942), *Levie Goudsmid* (Leo) (Sobibor 23-7-1943) en bovengenoemde *Louis Goudsmid* (Midden Europa 31-3-1944). Mét hun gezinnen; de dochter Martha en een enkel kleinkind komen erdóór, Martha Vajda in Hongarije met hulp van de legendarische Raoul Wallenberg, de Zweedse diplomaat.]

Van de Oudestraat 114 *Hartog Rudelsheim* en zijn vrouw *Greetje Blits* in zorg om hun twee zoons *Hans* en *Siep*. [Vrienden brachten bonnen bij de jongens, ondergedoken in Leiden en Amsterdam. Siep werd bij een vluchtpoging naar Zwitserland in België gepakt, Hans van het duikadres gehaald door onachtzaamheid van een ander.]

En het gezin van *Jacob en Saartje Vos, Saralina* (18) en *Joseph* (11) uit de Hendrik van Viandenstraat (voorheen Kerkstraat) – Jacob was een broer van de eerder genoemde Karel Vos.

Op 21 november komt er een telegram uit Westerbork: "Stuur levensmiddelen". Twintig pakketten, elk van 4 kilo, met brood, roggebroomd, worst, koeken en gecondenseerde melk, door winkeliers tegen geringe prijzen ter beschikking gesteld, worden 's zondags per auto naar Assen gebracht en vandaar op 23 november naar Westerbork. Van 23 op 24 november is er 's nachts "selectie" – de Kampenaren (behalve de fam. Boektje) gaan ... Wij weten nu hun lot. Een enkeling mag nog even slavenarbeid verrichten. Het is na te lezen in de hierna opgenomen bijlage, na te voelen *nooit*, laat staan te begrijpen. Maar het *moet* een keer verteld, niet voor de weinigen die bleven, maar *voor ons*, de andere Kampenaren van toen en heden.

Ontroerend is de briefkaart van Joke Goudsmid en haar moeder aan de vroegere bureu in de Graafschap, maar eigenlijk aan alle Kampenaren gericht:

"We gaan Holland verlaten ...
Hopen op een spoedig weerzien".

Hetzelfde is verwoord door de dichter Sem Davids:

"Vaarwel, vaarwel, gij lieve lage landen,
waar ons geluk gewoond heeft en ons leed;
... de trein raast in den nacht, door vale heiden;
hoe sleurt ons zijn geweld over een brug ...
– en niemand staat ons bij in dezen nood –
Vaarwel, vaarwel, het vaderland getrouwe,
zijn wij tot in den dood."

Maar er is nog meer.

Jodenvervolging 1940-1945

קמפן

KAMPEN

Kasusdag moezem
4 nov 1944 24 Nov

allemaal

Wie gaat Juliana medaten

alle Kampen als behalen

Jan. Boel

LIJST VAN NAMEN VAN GEDURENDE DE TWEDE WERELDOORLOG WEGGEVOERDE JOODSE STADGENOTEN.

Naam	Geboren	Overleden
Jozef Boektje wedd. van Betje Brest	8- 9-1858 Blokzijl	3-12-1942 Auschwitz
Sophia Boektje	7-11-1887 Blokzijl	16- 4-1943 Sobibor
Salomon Boektje gehuwd met Esther Cohen	12- 2-1890 Blokzijl	24- 1-1945 Auschwitz
Jozef Marcus Boektje* gehuwd met Anna Cozijn*	21- 9-1893 Tilburg	3-12-1942 Auschwitz
Saartje Betje Boektje	17- 3-1920 Zwolle	30- 9-1942 Auschwitz
Betje Sophie Boektje	1916 Amsterdam	30- 9-1942 Auschwitz
Jacob Boektje gehuwd met Vrouwjtje Schaap	20- 5-1921 Zwolle	3-12-1942 Auschwitz
	10- 1-1927 Kampen	3-12-1942 Auschwitz
	17-10-1892 Blokzijl	6- 9-1944 Auschwitz
	22-11-1890 Kampen	6- 9-1944 Auschwitz

<i>Ruben van Boele</i> echtgen. van M. Vermeulen	29- 6-1897 Kampen	30-11-1942 Auschwitz
<i>Ezechiël van Gelderen</i> wedn. van Hester van Emden eerder van Jetje Zwart	3- 5-1863 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Maurits van Gelderen</i>	16-11-1889 Kampen	26-10-1942 Auschwitz
<i>Arie van Gelderen</i>	12- 2-1905 Kampen	1-12-1942 Auschwitz
<i>Mozes van Gelderen</i> gehuwd met	25- 2-1875 Kampen	30- 4-1943 Sobibor
<i>Vrouwke Elisabeth van Raalte</i>	26- 5-1881 Kampen	30- 4-1943 Sobibor
<i>Aaltje Nijstad</i> wed. van Louis Goudsmid	27- 9-1868 Diepenheim	14- 5-1943 Sobibor
<i>Klara Heimanna Boektje</i> wed. van Simon Goudsmid	13-12-1901 Blokzijl	27-11-1942 Auschwitz
<i>Louis Goudsmid</i>	17- 9-1934 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Jozef Goudsmid</i>	17- 8-1936 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Herman Goudsmid</i> gehuwd met	30-10-1904 Kampen	19-12-1942 Szczedrzyk
<i>Clara de Lange</i>	24- 1-1905 Steenwijk	19-10-1942 Auschwitz
<i>Louis Salomon Goudsmid</i>	11-12-1937 Kampen	19-10-1942 Auschwitz
<i>Sientje Leip</i> wed. van Joël Goudsmid	16- 4-1877 Assen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Johanna Goudsmid</i>	9-11-1913 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Louis Goudsmid</i> echtgen. van Esther Stibbe	15- 8-1892 Kampen	31- 3-1944 Midden-Europa
<i>Philipp Hefter</i> gehuwd met	4- 8-1884 Jassy	19- 4-1945 Buchenwald
<i>Regina Koritzer</i>	7- 1-1891 Boekarest	15- 1-1945 Ravensbrück
<i>Berthold Siegfried Hefter</i>	5- 1-1913 Berlijn	28- 4-1945 tussen Flossen- burg en Dachau
<i>Hartog Simon Rudelsheim</i> gehuwd met	22- 4-1889 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Margaretha Blits</i>	2- 9-1893 Amsterdam	27-11-1942 Auschwitz
<i>Simon Hartog Rudelsheim*</i>	9- 7-1919 Kampen	31- 3-1944 Midden Europa
<i>Hartog Jacob Rudelsheim*</i>	1- 3-1922 Kampen	2- 7-1943 Sobibor
<i>Heintje Heilbron</i> wed. van Koos Vos	27- 5-1871 's-Graveland	29- 4-1943 Westerbork
<i>Jacob Vos</i> gehuwd met	11- 9-1896 Kampen	31- 3-1944 Midden Europa
<i>Saartje de Lange</i>	20- 6-1898 Deventer	27-11-1942 Auschwitz
<i>Sara Lina Vos</i>	26- 5-1924 Kampen	27-11-1942 Auschwitz
<i>Joseph Karel Vos</i>	15- 9-1931 Kampen	27-11-1942 Auschwitz

* = niet weggevoerd vanuit Kampen maar behorend bij het desbetreffende gezin.

April 1943.

Op 4 april 1943 wordt er medegedeeld in de Zwolsche Courant, dat *alle* Joden uit de provincie zich naar Vught moeten begeven tegen 15 april. Er worden pogingen in het werk gesteld de zieke, achtergebleven mensen nog te laten blijven. Er volgen herkeuringen. Echter, op 10 april, 's morgens om 7 uur worden zij allen per ziekenauto en onder geleide van een rechercheur naar Westerbork overgebracht. De een na de ander wordt van hier naar Sobibor gedeporteerd, het kamp waar 34294 Joodse mannen, vrouwen en kinderen vanuit Nederland omkwamen. Vanuit Kampen waren hierbij: *Mozes van Gelderen* en zijn vrouw *Vrouwke Elisabeth van Raalte* (Hofstraat), de Allerhoogste heeft tot hertoe geholpen, moge Hij (geprezen zij Zijn Naam) hen verder beschermen... (Mozes was een jongere broer van de bovenvermelde Ezechiël, een derde broer Abraham was met zijn gezin in 1926 uit Kampen vertrokken.)

Aaltje Goudsmid-Nijstad, Galléstraat. Moeder van Herman, Leentje en wijlen Simon, de laatste gehuwd met Klara Boektje. Schoonmoeder, grootmoeder... ook haar dochter *Leentje Heijman-Goudsmid* en haar gezin (Rijssen) komen om (Sobibor 2-7-1943).

Sophia Boektje (1887), zuster van Sam, Jaap en Klara, lieve tante voor de kinderen, invalide, voorheen wonende in de Marktgang en thans bij de familie Van der Hoeden in de Okmastraat, Sobibor 16 april '43.

Heintje Vos-Heilbron (1871) krijgt een inzinking in Westerbork en sterft daar op 29 april. Zij was de weduwe van Koos Vos, borstelmaker in de Hofstraat hoek Burgwalstraat. Opgehaald op een handkar...

Vanaf december 1943 moeten alle "gemengd" gehuwden zich gereed houden voor tewerkstelling. In de Okmastraat woont nog de fam. *Wolf van der Hoeden* (1886).

Maart 1944

De Kamper Almanak voor 1946-'47 geeft onder 13 maart 1944: "W. van der Hoeden, die zich moet melden, verdwijnt van het toneel". Hij was de laatste Jood van Kampen, gemengd gehuwd, hij komt erdóór (overleden 1947).

Epiloog

Als er in Joodse kring iemand gestorven is, wordt er *kaddisj* gezegd en ook als de dag wordt herdacht van iemands sterven. Nu, na veertig jaar mag dit gebed opgenomen worden op deze bladzijden. (De vertaling uit het Hebreeuws is van Rabbijn S.Ph. de Vries z.l.):

"Verheven en geheiligd worde – naar de bedoeling van Zijn wil, Zijn grote Naam in de wereld welke Hij geschapen heeft.

Worde Zijn Koninkrijk erkend in uw leven, nog in uw dagen en in het leven van gans het huis van Israël. Weldra in de naderende tijd. Welnu dan, zegt het mede: Amen! Geloofd worde Zijn grote Naam, in alle eeuwigheid geprezen, geroemd, gevierd, hoger en hoger steeds verheven, verheerlijkt, gehuldigd, bejubeld de Naam van de Heilige – geloofd zij Hij. Hoog boven iedere lof en elk lied en alle zang en troost, die er op de wereld wordt uitgezegd. Welnu dan, zegt het mede: Amen”.

Dat is géén gebed voor de doden, maar een gebed voor de levenden. Dat zij zoeken in hun leven naar een betere, een andere wereld, het koninkrijk. Ook als wij niet godsdienstig zijn dan kunnen wij dat toch wel navoelen: dat het in het gedenken van de doden gaat om het leven nu, het rechte leven in gewone menselijkheid, om de rechte ontplooiing van heel dat – zo vaak bedreigde – leven op deze aarde.

Dat wij niet wegkruipen in angst om het verleden (dat zal bij tijd en wijle ook gebeuren) maar stáán voor het leven en de toekomst en zoeken naar het goede, het rechte daarin. Welnu dan, zegt het mede: ”Amen”.

J. van Gelderen.

De collage bij dit artikel heeft een verwijzend karakter. Een foto van Louis Goudsmid, de jongste. Verder Jakob Goudsmid (Jankef), overl. 1928, die staat voor de Joodse Gemeente uit het verleden. De Heilige Arke met de Wetsrollen uit de synagoge aan de IJsselkade. De briefkaart uit Westerbork van Jo Goudsmid. De godsdienstleraar met gebedskleed S.M. Salomons. Voorzitter Sam Boektje. Het huis in de Venestraat met de Davidsster. Het vignet van de ”Stichting Synagoge”, die van dit gebouw een plaats van herdenken wil maken.